

Спіс цытуемых крыніц

1. *Адамовіч, А.* Літаратура, мы і час / А. Адамовіч. — Мінск : Народная асвета, 1979. — 348 с.
2. *Толстой, Н. И.* Ещё раз о «семантике» собственного имени / Н. И. Толстой // Актуальные проблемы лексикологии : тез. докл. Всесоюз. науч. конф., Минск, 17—20 июня 1970 г. / Бел. гос. ун-т им. В. И. Ленина. — Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1970. — С. 200—201.
3. *Никонов, В. А.* Личное имя — социальный знак / В. А. Никонов // Советская этнография. — 1967. — № 5. — С. 157—168.
4. *Брыль, Я.* Аповесці і апавяданні / Я. Брыль ; уклад. С. В. Кузьмін. — Мінск : БелЭН, 1991. — 381 с.

УДК 821.161.3

Т. М. Пучынская, Г. В. Вярбіцкая

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ВОБРАЗ ЧЫГУНКІ Ў ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Уводзіны. Шлях, у кантэксце якога разглядаецца і чыгунка, з'яўляецца ўніверсальным вобразам у мастацкай літаратуры. Традыцыйна ён увасабляе мадэль руху не толькі асобнага чалавека, але і цэлага народа.

Вобраз чыгункі мае спецыфічнае адлюстраванне і звязваецца з тэхнічным прагрэсам, грамадскай камунікацыяй, сацыяльнай мабільнасцю чалавека. У прازیчных творах цягнік з яго магутным лакаматывам і шматлікімі вагонамі паказваецца не толькі як сродак перамяшчэння, але і мастацкая прастора, дзе адбываюцца значныя падзеі. Чыгунка — гэта асобны свет са сваёй гісторыяй і адметнымі героямі, часова звязанымі адной дарогай. Вакзалы і станцыі з іх чаканнем, развітаннем і сустрэчамі ператвараюцца ў месца скрыжавання чалавечых лёсаў, становяцца знакам надзеі, радасці, часам — няпэўнасці і трывогі перад невядомасцю.

Апісанне чыгункі і звязаных з ёй вобразаў цягніка, вагона, вакзала, станцыі дастаткова часта сустракаецца ў беларускай літаратуры. У дадзенай працы звернута ўвага на творы, напісаныя ў жанры апавядання («Жалезны крык» К. Чорнага, «Апошні вагон», «Помнік» Я. Васілёнка), якія ў кантэксце вызначаных матываў даюць уяўленне пра асобныя тэндэнцыі ў раскрыцці вобраза чыгункі.

Асноўная частка. Апавяданне К. Чорнага «Жалезны крык» адносіцца да ліку твораў, у якіх асэнсоўваюцца наступствы тэхнічнага развіцця грамадства. Аўтар паказвае ціхае жыццё ў вёсцы, з якім рэзка кантрастуе вобраз цягніка. Ён атаясамліваецца з прагрэсам, які ўрываецца ў адвечную цішыню і парушае нерухомаць сельскага існавання. Гэты вобраз увасабляе рух наперад, новыя магчымасці і, разам з тым, разбурэнне гармоніі вясковага жыцця. К. Чорны апісвае цягнік як штосці велізарнае, магутнае, амаль жывое. Гэта «маса камення і жалеза», «жалезны пасланец горада», «грымучая жалезная машына», «жалезны гром». Вобраз цягніка адухаўляецца: машына «рэжа прастору грудзмі і крыкам», «дыхае цяжка гарачаю парай», «хрыпла крычыць», мае «абкураныя грудзі», «тры круглыя вочы», «жалезнае горла» [1, с. 90, 92, 93, 95]. Метафарычнасць надае вобразу цягніка эпічны размах, узвышае яго над паўсядзённасцю, падкрэслівае сілу цывілізацыі і яе магутны ўплыў на навакольны свет.

Нягледзячы на агульны пафас праслаўлення прагрэсу, у апавяданні К. Чорнага «Жалезны крык» прысутнічае і пачуццё трывогі, якое ўзнікае і ў сувязі з назвай твора. Смерць аднаго з персанажаў адлюстроўвае традыцыйны вясковы лад жыцця, які адступае перад націскам цывілізацыі. Чалавек лёг пад цягнік, і «ніхто не пашкадаваў яго» [1, с. 98]. Гэта сведчанне таго, што ў грамадстве ўжо адбыліся змены, прыкметны адыход ад традыцыйнага жыцця. Аўтар, аднак, не дае адназначнай ацэнкі падзеям, а прапануе паразважаць пра сутнасць прагрэсу і яго ўплыў на чалавека і свет.

Вобраз цягніка ў мастацкіх творах часам дэталізуецца праз апісанне вагона, які ўяўляе сабой больш лакалізаваную прастору. Вагон увасабляе рух наперад, жаданне герояў падарожнічаць, неабходнасць перамяшчання. Праз думкі і ўспаміны героі вяртаюцца ў мінулае або разважаюць пра будучае.

У апавяданні Я. Васілёнка «Апошні вагон», напісаным на тэму сучаснасці, аднайменны вобраз з'яўляецца ключавым мастацкім элементам, які вызначае ход падзей і раскрывае ўнутраны свет герояў. Вагон — не проста месца дзеяння, а сімвалічная прастора, дзе адбываецца яднанне мінулага і сучаснага, ілюзій і рэальнасці. Вагон, дзе ўбачыліся Канстанцін Пятровіч і Аляксандра Сцяпанаўна, становіцца месцам нечаканай сустрэчы двух людзей, якія даўно страцілі адзін аднаго. Гэтая падзея на кароткі час вяртае іх у пару маладосці: «І тады Канстанцін Пятровіч адразу пазнаў яе. Нейкі час ён адно ўзіраўся ў яе вочы, адчуваючы, як моцна закалацілася раптам сэрца» [2, с. 270].

«Апошні вагон» — сімвал душэўнай няўтульнасці, самоты герояў і адначасова іх надзеі вярнуць каханне. Гэта адзіны шанц, каб шчыра пагаварыць, нарэшце адкрыць пачуцці, прыняць важныя рашэнні. І Канстанцін Пятровіч, і Аляксандра Сцяпанаўна робяць выгляд, што жывуць у сямейнай згодзе: «І мае дарослыя. І ў мяне, уявіце сабе, таксама двое. Таксама сын і дачка. Сын ужо ажаніўся. Летась. А дачка яшчэ з намі жыве. Са мною і мужам» [2, с. 272]. У яе, аднак, ніколі не было сям'і, «...ні дзяцей, ні мужа» [2, с. 272], ён — вярнуўся з паездкі ў свой «маленькі халасцяцкі пакойчык пры школе, у якой... настаўнічаў» [2, с. 273]. Героі едуць у адным вагоне, што дае шанц выправіць памылку, зрабіць крок насустрач, аднак кожнаму з іх смеласці па-ранейшаму не хапіла: «На жаль, мне ўжо трэба выходзіць, — сказаў Канстанцін Пятровіч» [2, с. 273].

Пакідаць свой «апошні вагон» Косцю не хочацца, тым не менш ён так і не пераадолеў уласную няўпэўненасць: «...узяў сваё паліто, але не стаў надзяваць яго, а проста перакінуў цераз руку. А сам усё яшчэ пе падымаўся» [2, с. 273]. «Апошні вагон» у асэнсаванні Я. Васілёнка — гэта нявыкарыстаны шанец на асабістае шчасце, увасабленне няспраўджанасці надзей, безвыходнасці праз свае памылкі. Гэтае падарожжа ў цягніку можна разглядаць як метафару жыццёвага шляху герояў, непазбежнасці расстання праз нерашучасць.

Вобраз чыгункі ў творах беларускай літаратуры дэталізуецца і праз апісанне вакзала, які непарыўна звязаны з матывам чакання. Вакзал — гэта месца, дзе сыходзяцца шляхі, дзе людзі развітваюцца і сустрэкаюцца, дзе адбываюцца самыя нечаканыя гісторыі.

У апавяданні Я. Васілёнка «Помнік» вобраз вакзала не з'яўляецца цэнтральным, аднак выконвае значную ролю ў раскрыцці ідэі твора, у якой тэма сучаснасці паяднана з памяццю пра вайну. Менавіта з вакзала Павел Лыкоўскі пачынае сваё падарожжа ў мінулае, у сяло Сысоеўку, з якім звязаны яго ўспаміны пра загінуўшага сябра Аляксандра Пасмітнага. У дарозе Павел адчувае невядомасць і чаканне: «Лыкоўскаму не хацелася, каб хто ведаў, што ён прыехаў у Сысоеўку, і таму нікому ён не хацеў быць спадарожнікам» [2, с. 218]. Герой апавядання не ведае, як яго сустрэнуць у вёсцы, сумняваецца, ці памятаюць там пра Сашу, ці захавалася яго магіла, ці з'явіўся помнік герою вайны. Вакзал становіцца месцам, дзе Павел вымушаны чакаць раніцы, каб працягнуць свой шлях, тут у думках ён шукае адказ на пакутлівыя пытанні. Менавіта ў Сысоеўцы, куды едзе Павел, калісьці немцы закатавалі Сашу. Павел Лыкоўскі ў час вайны папрасіў мясцовага жыхара, дзедка Нічыпара, паставіць помнік салдату. Сімвалічна, што пасляваенная сустрэча герояў адбываецца таксама менавіта на вакзале, адкуль і пачынаецца развіццё дзеяння ў творы.

Заклучэнне. Такім чынам, змест вобраза чыгункі ў творах беларускай літаратуры не абмяжоўваецца адлюстраваннем тэхнічнага прагрэсу або апісаннем транспартнай інфраструктуры. Ён уяўляе сабой шматгранны мастацкі феномен, які раскрывае розныя аспекты чалавечага жыцця, гісторыі. Вобраз чыгункі характарызуецца ў асноўным станоўчымі канатацыямі. Гэта сімвал новага часу, прагрэсіўнага развіцця. У асобных творах пісьменнікамі ставіцца пытанне пра неадназначнасць змен, выкліканых тэхнічным прагрэсам. Апісваючы сучаснае жыццё, аўтары звяртаюцца да вобраза чыгункі, каб глыбей раскрыць характары герояў, выявіць іх жаданне атрымаць новыя ўражанні, вырашыць важныя пытанні. Падарожжа ў цягніку дае магчымасць самапаглыбляцца, рэфлексаваць, назіраць за жыццём і людзьмі.

Спіс цытуемых крыніц

1. *Чорны, К.* Збор твораў у васьмі тамах : у 8 т. / рэд. калегія : В. В. Барысенка [і інш.]. — Мінск : Маст. літ., 1972. — Т. 1 : Апавяданні 1923—1927 / рэд. тома В. В. Барысенка, падр. тэкстаў і камент. А. Д. Атаева, А. Ф. Харкевіч. — 554 с.
2. *Васілёнак, Я. П.* Выбраныя творы : у 2 т. / рэд. савет : Е. А. Пяршай [і інш.]. — Мінск : Маст. літ., 1977. — Т. 1 : Апавяданні / рэд. савет : Е. А. Пяршай [і інш.]. — 360 с.

УДК 821.161.3

Т. М. Пучынская, Г. В. Вярбіцкая

Установа адукацыі «Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт», Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

МАСТАЦКІ ВОБРАЗ ЧЫГУНКІ Ў ТВОРАХ ВАЕННАЙ ТЭМАТЫКІ

Уводзіны. У шматлікіх творах ваеннай тэматыкі адметнае месца займае вобраз чыгункі, якая стала своеасаблівым сімвалам супраціўлення нямецкім акупантам.

У дадзенай працы мастацкі вобраз чыгункі аналізуецца на матэрыяле твораў В. Быкава, а таксама І. Навуменкі — народных пісьменнікаў, непасрэдных удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. Агульная рыса іх прозы — адлюстраванне вопыту ваеннага юнацтва.

Асноўная частка. Вобраз чыгункі В. Быкаў часта выкарыстоўвае ў «партызанскіх» аповесцях. Пісьменнік звяртаецца да гісторыі «рэйкавай вайны» — аперацыі партызан па масавым разбурэнні чыгуначных камунікацый на акупаванай тэрыторыі. Паводле звестак Энцыклапедыі гісторыі Беларусі, толькі за першы перыяд «рэйкавай вайны» «...перавозкі для групы нямецкіх армій «Цэнтр» скараціліся на 40 %» [1, с. 168]. Такая гераічная старонка змагання народа не магла застацца па-за ўвагай беларускіх пісьменнікаў.

У творах В. Быкава няма шырокага адлюстравання «рэйкавай вайны» як стратэгічнай аперацыі. Аднак эпізоды з падрывам чыгункі раскрываюць масавы гераізм партызан, якія ўдзельнічалі ў дэзарганізацыі ваенных перавозак ворага.

Матыў падрыву «жалезкі» вызначае змест асобных эпізодаў у аповесці «Воўчая зграя». Яе галоўны герой, партызан Ляўчук, у час вайны трапляе ў складаную сітуацыю і вымушаны змагацца за выжыванне. В. Быкаў драматызуе дзеянне, якое адбываецца ў творы, паступова. Атрад Колабава атрымлівае задачу падарваць чыгунку, і спачатку ўсё складваецца нядрэнна: «Ахова іх правароніла, яны хутка падклалі міну і праз хвілін дваццаць грывнулi цяжка нагруканы ешалон, што ішоў у бок фронту» [2, с. 45]. Аднак абставіны ўсё больш супрацьстаяць героям. У творы акцэнтуюцца ўвага на складанасці пастаўленай вайскавай задачы: таемна прабрацца да чыгункі праз лес, пераадолець магчымыя патрулі і замаскіраваць міну. В. Быкаў паказвае